

**МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ХІМІЗАЦІЇ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНСЬКОЇ РСР**

В 60-80-ті РОКИ ХХ ст.

Надано комплексну і реальну оцінку спробам радянського керівництва сприяти інтенсифікації аграрного сектору завдяки хімізації українських земель. Показано стан матеріально-технічної бази процесу хімізації в 60-80-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: аграрна політика, сільське господарство, хімізація, матеріально-технічна база.

В сучасних умовах, коли здійснюються реформи в сільському господарстві країни, виникла потреба в створенні справді достовірної історичної панорами розвитку історичної аграрної науки. Вивчення і аналіз досвіду минулого може значно полегшити вирішення багатьох питань сьогодення, в тому числі проблем, пов'язаних із матеріально-технічним забезпеченням села.

Нинішня система господарювання на землі є недосконалою, історично зміненою. Ця обставина прямо зобов'язує історичну науку приділяти значно більше уваги вивченню особливостей функціонування виробничих сил вітчизняного сільського господарства. Виходячи з цього, дослідження розвитку матеріально-технічної бази села, всебічна об'єктивна оцінка його наслідків – важливе завдання сучасних дослідників.

Питання здійснення хімізації сільського господарства Української РСР завжди привертало увагу дослідників. Навіть в добу незалежності нашої держави з'явилося ряд праць, присвячених цій тематиці [1]. Але нажалі питання становища матеріально-технічного забезпечення процесу хімізації в усіх дослідженнях аграрної історії розглядались досить поверхово, в контексті загального висвітлення проблеми. Тому, автор статті, ставить за мету на основі виявленого комплексу джерел, досягнень історіографії дослідити становище

матеріально-технічної бази процесу хімізації аграрного сектору в 60-80-ті роки ХХ ст.

Ще на початку 1960-х років керівництво УРСР хімізацію розглядало як панацею, яка швидко забезпечить значне підвищення врожайності в рільництві і технологічно суттєво спростить сам процес виробництва в землеробстві. «Сільгоспхімія», маючи широкі виробничі функції, на практиці зводила їх до продажу та доставки добрив господарствам. У період, що досліджується, розповсюдженим було неправильне застосування цін, завищення розцінок на хімічну продукцію.

Завдання, спрямовані на забезпечення колгоспів і радгоспів спецтехнікою, приміщеннями для зберігання хімпрепаратів, із року в рік не виконувалися. Низькою залишалася якість цілого ряду добрив, які вироблялися. Сільськогосподарське виробництво не могло домогтися внесення їх у такій кількості, щоб досягти оптимальних умов нарощення врожайності зернових та технічних культур. Часто, через відсутність виробничих приміщень та резервуарів, міндобрива зберігалися просто неба. Не вистачало технічних засобів для їх пропорційного внесення, а наявна техніка і механізми були недосконалими, умови роботи на них не відповідали санітарним нормам. При внесенні міндобрив застосовувалась авіація, що зумовлювало попадання їх у водойми, часто – зі шкодою здоров'ю людей.

Щороку зростало виробництво мінеральних добрив та інших хімічних речовин, однак їх структура залишалася не збалансованою, особливо не вистачало фосфорних добрив. Через брак гербіцидів господарства не могли вести ефективну боротьбу з бур'янами та шкідниками. У 1965–1967 рр. хімічний обробіток бур'янів було проведено лише на 15,4–31 % площ. Не приділялося належної уваги нагромадженню і внесенню в ґрунт органічних добрив, недостатньо використовувався торф, запаси в Україні якого були величезними. Мало виготовлялося компостів, а державна лінія на організацію в кожному господарстві фабрики залишалася на рівні лозунгів. При цьому велика кількість добрив експортувалась у тодішні соціалістичні країни.

Обсяги виробництва міндобрив зростали значно швидше врожайності сільськогосподарських культур. Лише у 1966 р. сільському господарстві УРСР було поставлено 5,4 млн. т. міндобрив, в 1974 р. – 13,8 млн. т., в 1980 р. – 16 млн. т. [2, арк.2].

На початку 60-х років внесення мінеральних добрив на гектар ріллі становило всього 4 кг діючої речовини. На середину 1980-х років цей показник становив уже 205 кг. Проте внесення їх завжди залишалось у край нерівномірним, пріоритетне значення надавалось озимій пшениці та кукурудзі на зерно. До кінця 11-ї п'ятирічки планувалося довести виробництво органічних добрив до 300 млн. т., або по 9,3 т. на 1 га орної землі [3, арк.2].

Незважаючи на величезні капіталовкладення в розвиток хімічної промисловості і значні обсяги поставок їх на село, використання їх загалом носило безсистемний характер. Часто добрива постачалися господарствам не вчасно та не в достатній кількості. Так, у 1967 р. Рада Міністрів УРСР подала заявку про необхідність використання міндобрив, виробленими підприємствами республіки понад план. Промисловість УРСР у 1967 р. виробила понад план 263,6 тис. т. міндобрив. Проте Союзглавхім видав наряд на додаткову поставку республіці замість 263,6 тис. т. лише 138,9 тис. т. [4, арк.4].

Траплялися випадки з поставкою міндобрив у недостатній кількості навіть для тих господарств, які зазнали стихійних лих і де були пошкоджені посіви. У 1980 р. в семи областях УРСР загинуло 300 тис. і було пошкоджено 1370 тис. га сільгоспкультур. При потребі 300 тис. т. добрив для їх порятунку було виділено лише 62, 6 тис. т. [5, арк.96].

Справжнім лихом була нестача складів. У грудні 1965 р. Міністерством УРСР у колгоспах Полтавської, Київської, Вінницької, Хмельницької і Чернігівської областей була проведена перевірка стану завою і зберігання мінеральних добрив і засобів захисту рослин. Під час перевірки було виявлено, що в деяких господарствах міндобрива знаходяться під відкритим небом, у багатьох приміщеннях несправні покрівлі, незадовільно проводиться облік

добрив. Не виконуються плани з будівництва пристанційних складських приміщень для добрив, особливо в Полтавській області. Добрива, які прибувають на залізничні станції, розвантажуються на відкриті невідготовлені площадки. У Вінницькій області не вистачало місткостей для зберігання аміачної води, рідкі азотні добрива зберігаються в герметично не закритих місткостях [6, арк.2-5].

На багатьох станціях Херсонської, Миколаївської, Одеської, Кіровоградської областей вивантаження міндобрив проводилося на розвантажувальних площадках та складах загального призначення. У 1971 р. органи МВС України провели перевірку 850 залізничних станцій і виявили, що в кожній з них міндобрива розвантажувалися на відкриті необладнані майданчики, допускалося їх змішування [7, арк.93].

У 1971–1972 рр. в УРСР було введено в дію складів місткістю 32 тис. т. при плані 33 тис. тонн. На 1973 р. заплановано було ввести в дію 27 тис. т. місткостей замість 50 тис. т., передбачених п'ятирічним планом. Це пояснювалося зменшенням передбачених п'ятирічним планом капіталовкладень на 17 млн. крб. Забезпеченість складських приміщень у 1973 р. становила 51,4 % від потреби [8, арк.68, 75]. У 1976–1979 рр. плани з будівництва складів усе ще не виконувалися.

Головним недоліком господарських пунктів хімізації була традиційна багатоперевалочна технологія використання добрив, при якій втрати на перевантажувальних операціях приблизно становили 10 і більше відсотків.

У самих господарствах теж непродуктивно функціонувала система застосування добрив. Значна їх кількість вносилися поверхневим способом. Темпи будівництва спеціальних складів залишалися низькими. Стрімке нарощення поставок міндобрив розпочалось із 1966 р. Через 10 років господарствам не вистачало 31 % необхідних приміщень. Навіть у 1980 р. потреба в складських приміщеннях для зберігання міндобрив була ще значною. Наявні ж склади використовувалися не за призначенням. Уже на початку 1980-х років 27 % складів «Укрсільгоспхімії» не відповідали санітарно-технічним

вимогам [9, арк.113]. Відсутність у господарствах належно обладнаних механізованих сховищ не дозволяла розумно програмувати систему агротехнічних заходів.

Незадовільним був стан зберігання, видачі і використання ядохімікатів майже у всіх областях Української РСР. Так, склади Вінницької області не відповідали санітарним правилам, не були паспортизовані, фактично вони використовувалися не законно. Із 17 складів, побудованих в колгоспах Каліновського району, лише 4 знаходились за 200 метрів від виробничих приміщень і житлових будинків. В колгоспі ім. Леніна с. Нова Гребля – ця відстань дорівнювала 10 метрів. Із 43 складів Крижопільського району 17 було розміщено в непристосованих приміщеннях [10, арк.50, 54].

Технічні засоби внесення добрив не відповідали вимогам. Добрива розкидалися примітивними роторними машинами нерівномірно. Колгоспам майже не постачалася спеціальна автомобільна техніка та належна тара для перевезення рідких добрив, машин, пристосованих для їх внесення. Для перевезення добрив колгоспи використовували переважно звичайні вантажівки, що завдавало шкоди вантажам. У 1970 р. господарства були забезпечені спецтранспортом для перевезення і внесення добрив лише на 25–30 %.

На початку 80-х років їх потреби в техніці для внесення твердих мінеральних добрив задовольнялися не більше ніж на 42–47 %, а в засобах захисту рослин – на 28 %. До того ж наявний парк складався з малопродуктивної техніки застарілих конструкцій. Комплекс машин для внесення добрив мав низьку технічну надійність та малий термін служби. На 1973 р. господарства мали лише 30 тис. причепних розкидачів добрив при потребі 47 тис. Не було достатньої кількості оприскувачів ОП-450, ОМБ-400 .

Хоча в УРСР існувало ряд машин, які відповідали світовим аналогам. Це штанговий агрегат для рівномірного внесення вапна, причепні малооб'ємні оприскувачі, завантажувачі вертольотів і літаків [11, арк.9].

Досить часто колгоспи не могли робити закупок зарубіжної техніки і механізмів навіть тоді, коли для цього в них були можливості. Це було спричинене монопольним тиском об'єднань «Сільгоспхімії».

Відсутність вітчизняної сільгосптехніки належної якості та асортименту, низька її продуктивність суттєво позначалися на технологіях внесення мінеральних добрив у ґрунт, що завдавало господарствам значних матеріально-фінансових збитків.

Запорукою успіху в «битві за урожай» у звичній традиції мислення радянського керівництва було максимальне насичення сільського господарства технікою. Однак досягти необхідного рівня якості й ефективності техніки для хімізації сільського господарства не вдалося, адже підприємства сільськогосподарського машинобудування, спрямовуючи зусилля найбільш кваліфікованих конструкторів та найякісніші матеріали для потреб військово-промислового комплексу, не дбали про збут сільськогосподарської техніки навіть найгіршої якості. За них це успішно робила держава за допомогою адміністративних важелів. У гонитві за кількісними показниками випуску сільськогосподарської техніки машинобудівні підприємства все більше віддаляли власні інтереси від потреб сільського господарства, часто просто ігноруючи його технологічні вимоги.

Список використаних джерел

1. Падалка С.С. Сільське господарство України в другій половині 60-х рр. ХХ ст. – К., 1995. – 233 с.; Падалка С.С. Українське село в контексті політики тоталітарної держави (60-80-ті роки ХХ ст.). – К., 2003. – 160 с.; Рибак І.В., Завальнюк О.М. Новітня аграрна історія України.- Кам'янець-Подільський: Абетка Нова, 2004.- 288 с.; Історія українського селянства: Нариси в 2т. / В.А.Смолій (відп. ред.); НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка, 2006. Т.2. / О.В.Андрощук, В.К.Баран, О.М.Веселова та ін., - 2006. – 652 с.: іл.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). - Ф. 27. - Оп. 22. - Спр. 1887.

3. ЦДАВО України. - Ф. 2. - Оп. 14. - Спр. 4229.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. - Ф. 1. - Оп. 80. - Спр. 1313.
5. ЦДАВО України. - Ф. 27. - Оп. 22. - Спр. 1494.
6. ЦДАВО України. - Ф. 27. - Оп. 22. - Спр. 4928.
7. ЦДАВО України. - Ф. 2. - Оп. 13. - Спр. 7754.
8. ЦДАВО України. - Ф. 27. - Оп. 24. - Спр. 243.
9. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). - Ф. 136. - Оп. 55. - Спр. 224.
10. ЦДАВО України. - Ф. 2. - Оп. 14. - Спр. 8007.
11. ДАВО. - Ф. 136. - Оп. 57. - Спр. 138.

Лесовская О.В. Материально-техническое обеспечение процесса химизации сельского хозяйства Украинской ССР в 60-80-е годы XX ст.

Дается комплексная и реальная оценка попыток советского руководства содействовать интенсификации аграрного сектора за счет химизации украинских земель. Показано уровень материально-технической базы процесса химизации в 60-80-е годы XX ст.

Ключевые слова: аграрная политика, сельское хозяйство, химизация, материально-техническая база.

Lisovska O.V. Logistical support of the process of chemistrisation of Ukrainian agriculture in the USSR in 60-80 years of XX century.

A complex and actual assessment of the attempts made by the Soviet leadership to promote intensification of the agrarian sector at the expense of chemistrisation of the Ukrainian lands. The state of material and technical base of chemistrisation in 60-80 years of XX century is shown.

Key words: agriculture, agrarian policy, chemistrisation the material and technical basis.